УДК [378.016:81’243]:373.3-051-057.87»19/20»
DOI https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2025-111-2

ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ): МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Терлецька Любов Миколаївна,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри іноземних мов і методик їх навчання
факультету педагогічної освіти
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
terletskalm@ukr.net
orcid.org/0000-0002-3690-5691

Метою статті є виявлення соціально-економічних, політико-ідеологічних, педагогічних й організаційно-методичних передумов, що впливали на розвиток іншомовної підготовки вчителів початкової школи в Україні у визначений період. **Методи.** На основі аналізу архівних даних, історико-літературних та інших джерел досліджуваного періоду узагальнено особливості навчання іноземних мов майбутніх учителів початкової школи у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття та визначено перспективи використання результатів дослідження у сучасних закладах освіти. **Результати.** Концентрація стратегічних елементів в практичних освітньо-професійних програмах позбавляла здатності до оперативного реагування стосовно впровадження методичних інновацій світового педагогічного дискурсу. В той час, коли західні освітні системи активно залучали особистісно-орієнтований та прагматичний підходи до вивчення іноземної мови, освітній процес в радянських закладів вищої педагогічної освіти орієнтувався на структурно-функціональну модель. Це суттєво обмежувало можливості впровадження методичного різноманіття до навчального процесу, оскільки іншомовна мовленнєва діяльність не лише обмежувалася, але й визначалася її внутрішня пріоритетність. За таких умов, активно розвивалася формалізація освіти, яка підсилювалася традиційною для тогочасного суспільства елімінацією ініціативності з боку вчителя. У результаті, вивчення іноземних мов не закладало необхідний фундамент іншомовної компетенції, а передбачало кількісне накопичення знань лінгвістичних елементів. Система іншомовної теоретичної підготовки вчителів початкової школи в період становлення української системи освіти зіткнулася з практичною проблемою реалізації нових методичних підходів. Передовсім, варто зауважити складність переходу науково-педагогічної спільноти до нових стандартів викладання. Також проблемним моментом постала потреба зміни (подекуди доволі кардинальної) навчально-методичних стандартів педагогічної діяльності в сфері навчання іноземних мов. Усі ці аспекти підсилювалися складним соціально-економічним станом освіти загалом, що призвело до відтермінування швидкого переходу специфіки підготовки майбутніх вчителів початкової школи. Зі стабілізацією ситуації в освітній сфері, розпочалася активна робота щодо навчально-методичного оновлення програм підготовки майбутніх вчителів. **Висновки.** Найбільш значимими факторами, які сприяли оновленню теоретичної парадигми процесу навчання іноземних мов стали: зняття ідеологічних упереджень при формуванні професійних стандартів підготовки педагога; можливість долучення до досвіду інших країн у використанні ефективних підходів до вивчення іноземної мови; дотримання принципів гуманізації освіти, які надавали пріоритет особистісно-орієнтованому навчанню; перехід системи підготовки вчителя початкової школи з адміністративних до варіативних вимірів з активних залученням гнучких навичок; переорієнтація від здатності знати іноземну мову до формату розуміти її та використовувати в іншомовному середовищі.

Ключові слова: *навчання, іноземна мова, професійна підготовка, педагог, умови, практичний аспект.*

FOREIGN LANGUAGE TRAINING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS (SECOND HALF OF THE TWENTIETH – BEGINNING OF THE TWENTY-FIRST CENTURY): METHODOLOGICAL ASPECT

Terletska Liubov Mykolaivna,
Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department
of Foreign Languages and Methodology Department,Faculty of Pedagogical Education
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
terletskalm@ukr.net
orcid.org/0000-0002-3690-5691

The purpose of the article is to identify socio-economic, political-ideological, pedagogical and organizational and methodological prerequisites that influenced the development of foreign language

training of elementary school teachers in Ukraine in a certain period. **Methods.** On the basis of the analysis of archival data, historical-literary and other sources of the studied period, the peculiarities of teaching foreign languages of future elementary school teachers in the second half of the twentieth-early twentieth century are generalized and the prospects for the use of research results in modern educational institutions are determined. **Results.** The concentration of strategic elements in practical educational and professional programs deprived the ability to respond promptly regarding the introduction of methodological innovations of the world pedagogical discourse. At a time when the Western educational systems actively attracted personality-oriented and pragmatic approaches to learning a foreign language, the educational process in Soviet institutions of higher pedagogical education focused on the structural and functional model. This significantly limited the possibility of introducing a methodological diversity into the educational process, since foreign language activity was not only limited, but also determined by its internal priority. Under such conditions, the formalization of education was actively developed, which was enhanced by the traditional for the then society the elimination of initiative by the teacher. As a result, the study of foreign languages did not lay the necessary foundation for foreign language competence, but provided for the quantitative accumulation of knowledge of linguistic elements. The system of foreign -language theoretical training of elementary school teachers during the formation of the Ukrainian education system was faced with a practical problem of implementing new methodological approaches. First of all, it is worth noting the complexity of the transition of the scientific and pedagogical community to new standards of teaching. Also problematic was the need to change (sometimes quite cardinal) educational and methodological standards of pedagogical activity in the field of foreign language learning. All these aspects were exacerbated by the complex socio-economic state of education in general, which led to the delaying the rapid transition of the specifics of the training of future elementary school teachers. With the stabilization of the situation in the educational sphere, active work on educational and methodological updating of programs of training of future teachers has begun. **Conclusions.** The most significant factors that contributed to the updating of the theoretical paradigm of the learning process of foreign languages were: removal of ideological prejudices in the formation of professional standards of teacher training; the possibility of attachment to the experience of other countries in the use of effective approaches to learning a foreign language; adherence to the principles of humanization of education that gave priority of personality-oriented learning; transition of the elementary school teacher training system from administrative to variant dimensions with active involvement of flexible skills; Reorientation from the ability to know a foreign language to the format to understand it and use it in a foreign language environment.

Keywords: *teaching, foreign language, professional training, teacher, conditions, practical aspect.*

Вступ. Мовна політика складається зі світоглядно-ідеологічних настанов та практично-орієнтованих стандартів, які регулюють функціонування мовної активності в суспільстві. Принципи мовної політики застосовуються не лише до державної чи офіційної мови, але й до всіх мов, які фактично використовуються в будь-якому форматі. Іноземні мови формують важливий кластер мовної політики в державі та суспільстві. Вони інтегруються практично до всіх сфер суспільної діяльності, проте, освіта виступає майданчиком, де мовна політика формує впорядковані алгоритми позиціонування лінгвокультурних елементів. В освітній галузі вибудовується цільова структура мовного середовища, в якому кожній мові відводиться своя частка активності. Водночас, формат розвитку суспільства визначає рівень впливу на розвиток мовного середовища та параметри вільного функціонування мови в суспільстві. Попри низку форматів мовної політики в світовій практиці виділяють два основних простори, в яких реалізується мовна політика:

– демократичний, в якому функціонування мов передбачає залученість цього процесу до соціокультурних реалій;

– авторитарний, який передбачає відповідність іноземних мов ідеологічним вимірам.

Такі принципи побудови лінгвокультурної парадигми визначають основи розвитку мов в контексті освітньої системи. Вивчення іноземних мов в освітньому середовищі потребує відповідного інституційного та структурного супроводу. Мовна політика, в свою чергу, формує принципи організаційних характеристик лінгвістичної активності в межах освітньої сфери. За демократичного стилю мовної політики основне питання зводиться до рівня володіння мовою, а весь освітній потенціал спрямовується на досягнення якості отриманих мовних компетенцій. Іноземна мова позиціонується як один з елементів для покращення комунікації на горизонтальному рівні розвитку суспільства. Тобто, отримані знання мови в подальшому використовуються індивідуально та без обмежень: для спілкування, для розвитку, для отримання інформації. Адміністративний стиль мовної політики передбачає позиціонування іноземної мови в структурі суспільного розвитку в якості механізму. Такий цільовий статус визначає специфіку освітньої активності щодо іноземних мов для всіх її учасників: здобувачів освіти, викладачів іноземної мови, фахівців з підготовки спеціалістів відповідного філологічного фаху. Іноземна мова використовується переважно на вертикальному рівні без кореляції з реальними соціокультурними потребами та механізмами практичного використання. Набуття іноземною мовою статусу елементу забезпечення зумовлює специфіку її вивчення в освітньому процесі.

Теоретичне обґрунтування проблеми. У питанні засвоєння іноземної мови на державному рівні саме освітня система відіграє визначальну роль. Зрозуміло, що існують інші варіанти впливу на культурно-лінгвістичний простір, як от велика концентрація носіїв іноземної мови в локальній спільноті чи агресивна мовна експансія іншої країни. Проте, зазвичай, основним простором розвитку, в якому концентрується потенціал для вивчення та засвоєння іноземної мови, постає все ж освітня сфера. Загалом, у науково-лінгвістичному дискурсі виділяють кілька критеріїв впливу на процес навчання іноземних мов. Ці критерії є універсальними та мають вплив на зміст та формат освітньої програми викладання іноземних мов в закладі вищої освіти.

Методологія та методи. Відповідно до мети дослідження було використано ряд взаємопов'язаних методів дослідження: загальнонаукові методи синтезу, порівняння й узагальнення; хронологічний – для вивчення змісту іншомовної професійної фахової підготовки майбутніх вчителів початкової школи в другій половині XX – на початку XXI.

Результати та дискусії. Мовна політика щодо навчання іноземних мов в Україні в другій половині XX століття – на початку XXI століття в контексті підготовки майбутніх фахівців в закладах освіти характеризується кардинальними змінами пріоритетів на всіх можливих рівнях:

– політичному, який передбачив зміну режиму державного устрою, наслідком якого було переформатування освітньої системи;

– соціальному, який передбачав трансформацію суспільного устрою з переорієнтацією від авторитарного до демократичного виміру;

2 освітньому, який конкретизував формування моделі розвитку стратегії навчального процесу щодо вивчення іноземних мов.

Зрозуміло, що межею, яка розділяє вказані парадигми мовної політики було проголошення незалежності України в 1991 році. Цей час став точкою перетворення освітньої політики загалом, а з нею, й зміною позиціонування іноземних мов в суспільній свідомості. Перехід до нових стандартів освіти незалежної України сформував кардинальні зрушення навчального, методичного та організаційно-освітнього характеру. Загалом, концепція мовної політики щодо навчання іноземних мов зводиться до двох ключових характеристик – цільової та ціннісної (Коваль,2017). Іноземні мови фактично є зрізом, який визначає рівень динаміки соціокультурного розвитку. Затребуваність у вивченні іноземних мов вказує на інтеграційний потенціал держави чи спільноти, тому мовна політика є продовженням соціокультурного запиту. Очевидно, що радянський період розвитку української освіти характеризується настановами, згідно з якими навчання іноземних мов корелювалося з ідеологічними запитами. Натомість, період української незалежності відзначається залученням освіти до різнобічного синергійного тлумачення ролі іноземної мови в суспільному поступі.

Україна більшість часу другої половини XX століття перебувала в складі радянської держави, для якої характерний тоталітарний та адміністративно-централізований стиль управління. Очевидно, що такі принципи суспільного розвитку безпосередньо вплинули на освітній процес вивчення іноземних мов, позбавляючи його гнучкості та нав'язуючи безальтернативні моделі статусу іншомовної компетенції.

У 90-х роках XX століття, зі здобуттям незалежності, формуються нові реалії суспільної та освітньої системи, а з ними й нові принципи мовної політики. Зрозуміло, що певний час відводився на перехідний період, коли нові соціокультурні реалії розвивалися досить стрімко, а освітня сфера, будучи консервативною за своєю суттю, потребувала часу на трансформацію організаційних та навчально-методичних стандартів.

Кластер іноземних мов в структурі освітнього процесу потребував зміни, відповідно до нових суспільних запитів. Іншомовні компетенції, які здобувалися в ході вивчення університетської програми підготовки здобувачів освіти, кардинально змінювалися, що потребувало належної реакції з боку закладу вищої освіти в кількох позиціях:

– необхідності розробки нової освітньої стратегії вивчення іноземних мов зі зміною цілей, ходу та результатів навчання;

– потреби в трансформації матриці компетенцій, яких набувають здобувачі освіти в контексті інтегральних, загальних та фахових елементів;

– актуальності оновлення навчальних програм та планів, в яких розширюється навчально-методичний арсенал в сегменті навчання іноземних мов;

– перекваліфікації кадрового ресурсу, який здійснює підготовку здобувачів освіти та формує фундаментальні знання та навички з іноземних мов.

Загалом, період 90-х років XX століття характеризується невизначеністю та мінливістю стандартів підготовки фахівців з іноземних мов. У освітній системі зберігалися стереотипи та стандарти радянської моделі вивчення іноземних мов, проте суспільний розвиток постав драйвером трансформацій застарілих підходів організації навчання. Важливо розуміти, що зміни в парадигмі вивчення іноземних мов в закладах вищої освіти диктувалися не лише через стандартизацію з боку освітніх інституцій. Мовна політика визначалася на горизон-

тальному рівні, оскільки кардинально змінився статус іноземної мови в побутовому розумінні. Учасники освітнього процесу зіткнулися з новими реаліями використання іноземної мови в соціокультурному середовищі та автоматично перенесли нові вимоги до іншомовної компетенції в освітні стандарти.

Початок XXI століття став періодом, коли нові реалії функціонування іноземних мов вже знайшли відображення в освітніх стратегіях та програмах. В цей час розпочався якісно новий етап становлення нової парадигми лінгвокультурного простору в освіті, в якому нові ролі іноземної мови почали виражатися в системі підготовки фахівців з цієї дисципліни (Редько, 2017).

Задля цілісного розуміння специфіки мовної політики в часи другої половини XX – першої половини XXI століття варто звернутися до періодизації вказаного періоду крізь призму особливостей навчання іноземних мов в системі освіти. У цьому контексті варто підкреслити складність характеристик освітньої активності щодо вивчення іноземних мов в українських закладах вищої освіти через кардинальну соціокультурну трансформацію суспільства загалом, яка відбулася після здобуття незалежності (Оніщук, 2020).

Освітня система у означений період функціонувала в контексті двох протилежних суспільних парадигм – командно-адміністративної та демократично-орієнтованої. З одного боку, охоплення такого тривалого періоду створює складнощі в дослідженні принципів мовної політики через суттєві відмінності в організації освітнього процесу. З іншого боку, з'являється можливість здійснити порівняльний аналіз особливостей та специфіки мовної підготовки в різних соціокультурних вимірах освітнього організації процесу (Конотоп, 2020). Переважна частка джерел та матеріалів освітнього змісту, присвячених вивченню іноземної мови мали декларативний характер або дублювали загальноосвітні настанови. Сучасна ж модель навчання іноземних мов передбачає синергійний принцип взаємодії освітнього та суспільного компонентів в побудові цілісності методичного арсеналу, який використовується для набуття іншомовної компетенції на різних освітніх рівнях: для викладачів закладів вищої освіти, для здобувачів освіти – майбутніх вчителів іноземних мов, для вчителів початкової школи, для студентів педагогічних спеціальностей, для школярів тощо (Пінчук, 2018).

Варто зауважити, що зміст освіти в повоєнному етані розвитку радянської освіти визначався переважно суспільним замовленням та був пов'язаний із суспільними ідеалами, тривалий час ґрунтуючись на моноідеології. У результаті зміст освіти позиціонувався як знаряддя класової боротьби, що негативно позначалося на гуманістично-орієнтованій антропотворчій функції освіти. Концептуальність змісту освіти вказаного періоду можна кваліфікувати в соціологізаторському розрізі з ключовим цільовим завданням підготовки фахівця (Сухомлинська, 2003). Зважаючи на те, що радянська освіта відзначалася системністю та жорсткою структурованістю та регламентованістю, то вказані орієнтири освітнього розвитку актуалізувалися буквально з початкової школи.

За таких умов, іноземна мова не маючи пріоритетного статусу в парадигмі цільової освіти, перебувала в пошуку практично-мотиваційної моделі. Тобто, затребуваність шкільної дисципліни іноземної мови потребувала підтвердження на локальному шкільному рівні, не маючи централізованої актуалізації з боку державної освітньої стратегії розвитку.

Висновки. Аргументом щодо уніфікації модної навчання іноземних мов радянської освіти постає відсутність суттєвих трансформацій навчально-методичного характеру та повна підпорядкованість освітньої активності ідеологічним настановам.Натомість, період розвитку освіти в часи незалежності, характеризується стрімкими змінами змісту та формату навчання іноземних мов та підготовки фахівців у цій сфері освіти.Загалом, проблема міждисциплінарності фактично домінує в сучасному науково-педагогічному дискурсі. Кластер навчання іноземних мов у своїх фундаментальних настановах передбачає залучення потенціалу різних наукових вимірів задля формування у здобувача освіти цілісних професійних компетентностей.

У сучасних освітньо-професійних програмах підготовки вчителів початкової школи є окремий кластер вибіркового характеру – який орієнтований на викладання іноземних мов у початковій школі. Така специфіка програмних вимірів підготовки фахівців початкової школи дозволяє диференціювати фахівців за мовним, природничим чи гуманітарним профілем з відповідним формуванням необхідних навичок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Коваль Л. Історичний аспект розвитку професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Підготовка майбутніх педагогів у контексті стандартизації початкової освіти: матер. Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. Бердянськ, (2017). С. 12–20.

2. Конотоп О.С. Стан процесу практичної іншомовної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Європейська проєктна культура в Україні:

стан, проблеми, перспективи : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Запоріжжя, 29–30 травня 2020 р. / За ред. О. Гури, В. Меняйло. Запоріжжя, (2020). С. 110–112.

3. Оніщук І. І. Етапи та тенденції розвитку іншомовної освіти в контексті підготовки майбутніх учителів.

Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. (2020). Серія 15, 8(128). С. 141-148.

4. Пінчук І. Інноваційні технології навчання іноземних мов у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи. Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.: Педагогічні науки 3 (2018): С. 39–46.

5. Програма з англійської мови для професійного спілкування / Г.Є. Бакаєва, О.А. Борисенко, І.І. Зуєнок та ін. Київ : Ленвіт, (2005). 119 с.

6. Редько В.Г. Професійна підготовка майбутніх учителів іноземних мов до компетентнісно орієнтованого навчання іншомовного спілкування учнів початкової школи: психодидактичний аспект. (2017): С. 468–472.

7. Сухомлинська О. До питання про розвиток змісту загальної середньої освіти. Науковий вісник Чернівецького університету, (2003). № 176. С. 161–169.

REFERENCES:

1. Koval L. (2017).Istorychnyi aspekt rozvytku profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly. [Historical aspect of the development of professional training of future primary school teachers] Pidhotovka maibutnikh pedahohiv u konteksti standartyzatsii pochatkovoi osvity: mater. Vseukr. nauk.-prakt. onlain-konf..Berdiansk [in Ukrainian].

2. Konotop O.S. (2020).Stan protsesu praktychnoi inshomovnoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly. Yevropeiska proiektna kultura v Ukraini: stan, problemy, perspektyvy : materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [The state of the process of practical foreign language training of future primary school teachers. European project culture in Ukraine:state, problems, prospects: materials of the International Scientific and Practical Conference], Zaporizhzhia [in Ukrainian].

3. Onishchuk I. I.(2020). Etapy ta tendentsii rozvytku inshomovnoi osvity v konteksti pidhotovky maibutnikh uchyteliv. [Stages and trends in the development of foreign language education in the context of training future teachers]. Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova[in Ukrainian].

4. Pinchuk I. (2018). Innovatsiini tekhnolohii navchannia inozemnykh mov u protsesi pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly. [Innovative technologies of teaching foreign languages in the process of training future primary school teachers]. Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka.: Pedahohichni nauky [in Ukrainian].

5. Prohrama z anhliiskoi movy dlia profesiinoho spilkuvannia [English program for professional communication] / H.Ie. Bakaieva, O.A. Borysenko, I.I. Zuienok ta in. Kyiv : Lenvit [in Ukrainian].

6. Redko V.H. Profesiina pidhotovka maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov do kompetentnisno oriientovanoho navchannia inshomovnoho spilkuvannia uchniv pochatkovoi shkoly: psykhodydaktychnyi aspekt. [Professional training of future foreign language teachers for competency-based teaching of foreign language communication to primary school students: psychodidactic aspect.]. Kyiv[in Ukrainian].

7. Sukhomlynska O. Do pytannia pro rozvytok zmistu zahalnoi serednoi osvity. [On the issue of developing the content of general secondary education.] Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Chernivtsi [in Ukrainian].

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.07.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 25.08.2025
Дата публікації: 30.09.2025